

Таким чином, радянізація та колективізація села спричинили найжорстокіше переслідування та обмеження діяльності церков, де селянин міг знайти слово Боже та допомогу. Але церква була також втіленням національного духу, стійкості, свідомості, і страждання, що їх зазнав український народ, були не лише фізичними. На прикладі окремо взятої Ніжинської округи ми пересвідчуємося у ганебності дій радянської влади по відношенню до релігії та національних святинь.

В'ячеслав ЦИБА.

Джерела та література:

- 1 Правда. — 1924. — № 51, 2 марта.
- 2 ДАЧО. Р. — 5036. — Оп. 2. — Сп. 396. — Арк: 51.
- 3 Павленко С. Опозиція на Чернігівщині: 1944—1990. — Чернігів, 1995. — С. 32.
- 4 Філіал ДАЧО в Ніжині. — Р. 60. — Оп. 1. — Стр. 1994. — Арк. 103.
- 5 Симоненко В. І. За ґратами «нового порядку» // Наша віра. — 1993. — № 11—12.
- 6 Там само.
- 7 Там само.
- 8 Там само.
- 9 Філіал ДАЧО в Ніжині. — Р. 60. — Оп. 1. Стр. 2177. — Арк. 14.
- 10 Філіал ДАЧО в Ніжині. — Р. 60. — Оп. 1. — Стр. 2243. — Арк. 24.
- 11 Симоненко В. Що таке УАПЦ? // Ленінський шлях. — 1991. — 27 черв. — С. 3.
- 12 Філіал ДАЧО в Ніжині. — Р. 60. — Оп. 1. — Стр. 2248. — Арк. 46;
- 13 Нове село. — № 560, 8 квітня 1930 р. — С. 4.
- 14 Філіал ДАЧО в Ніжині. — Р. 598. — Оп. 1. — Стр. 836. — Арк. 55.
- 15 Конвест Р. Жнива скорботи. — К. 1993. — С. 236.
- 16 Симоненко В. І. За ґратами «нового порядку» // Наша віра. — 1993. — 11, 12.

ЧИТАЧ — БІБЛІОТЕКА: ВІД ГРОМАДСЬКОЇ ДО НАУКОВОЇ

В історії ОУНБ доцільно виділити три соціально-історичні періоди: дореволюційний (становлення і розвиток бібліотеки); 1917—1939 рр. (формування її основної структури); повоєнний (розвиток організаційних форм).

Найцікавішим є ранній період. Спочатку Чернігівська бібліотека була газетною читальнею з отриманням телеграм з театру війни на Балканському півострові та розсилкою їх передплатникам. У ній не було жодної книги, а лише газети та телеграми. Всіх членів-засновників було 50 чоловік. А через рік (16.11.1878 р.) при читальні була організована бібліотека, згодом вони об'єдналися.

Згідно з § 5 Уставу бібліотеки з відвідувачів читальні бралась платня — 2 руб. за рік, 20 коп. за місяць і 2 коп. за окреме відвідування.

Ті читачі, які бажали брати книги додому, були поділені на чотири розряди:

I р. — мали право брати книги, нові і старі журнали (старими вважались ті, які були у бібліотеці 12 місяців з часу їх отримання, тобто річної давності) у кількості 4 прим., які платили 8 руб. за рік, 80 коп. за місяць. (У 1896 р. — 31 чол.). Це — поміщики, генерали, духовенство.

II р. — мали право брати книги і журнали у кількості 3 прим, тільки після прочитання їх читачами I розряду. Платня становила 4 руб. та 40 коп. відповідно. (У 1,896 р. — 132 чол.).

III р. — мали право брати книги і журнали у кількості 2 прим, книг та 1 старий журнал, платня становила 3 руб. та 30 коп. за місяць. (У 1896 р. — 80 чол.).

IV р. — мали право брати 1 книгу та 1 старий журнал, платня за місяць становила 15 коп. (У 1896 р. — 64 чол.).

Бібліотека також брала штрафи за вчасно не повернуті книги та розрахунки за загулену літературу.

Література видавалась На 2 тижні, але для сільських передплатників — народних зчитепів, фельдшерів, — були введені пільги: книги можна було брати на один місяць.

Цікаво, що у вихідні і святкові дні читальня бібліотеки відкривалась для «дарового читання», тобто безплатного.

У звіті Чернігівської бібліотеки за 1887 р. ми читаємо: «Обнаруженная пропаша книг из библиотеки, газет из читальни, а также нескольких рублей из конторки г-жи библиотечарши, заставила ввести для посетителей правила о сдаче верхнего платья и калаш под выдаваемые сторожем номера, о размещении газет не на столе, а на особой полке, о ежедневной записи г-ми библиотечаршами прихода и расхода. Эти новые правила входят в обычаи подписчиков и посетителей читальни довольно туго и вызывают нарекания со стороны последних».

Як розподілялись наші читачі за категоріями?

Поміщики, генерали, духовенство, домовласники і землевласники, у 1897 р. відвідали бібліотеку 1171 раз. Службовці різних закладів — 2926 відвідувань. Особи професійних занять, які 2398 разів прийшли до бібліотеки, робітники — 454 відвідування та учні — 1472 відвідування.

Відвідували читальню більше чоловіки, ніж жінки.

Так, у 1877 р. читальню відвідали 13269 чол. і 1775 жін. (13,4%);
у 1896 р. —»— —»— 11564 чол. — 1422 жін. (12,3%);
у 1891 р. —»— —»— 3359 чол. — 84 жін. (2,5%).

Плата за користування бібліотекою, значні грошові внески були серйозною перешкодою для збільшення числа читачів, особливо за рахунок бідних верств населення. І хоча у 80—90-і роки Чернігів налічував 9525 тисяч жителів, кількість передплатників зросла з 66 чол. у 1885 р. тільки до 307 чол. в 1896 р.

Відповідно до цих років відвідуваність становила 3514 (1885 р.) і 17152 (1896 р.), а кількість к ниговидач збільшилась з 5054 прим, до 25102 прим. Зростала читаність від 40 (в 1884 р.) до 151 (в 1892 р.), тобто обмін книг у першому випадку відбувався через 9 днів, а в 1892 р. — уже через 2,5 дня.

У 90-х роках зростає потяг до бібліотеки людей середнього та нижчого соціальних класів. Кількість передплатників I та II розрядів зменшується, III розряд дає незначне збільшення, а IV розряд виростає у 5 разів, книговидача та відвідування збільшуються в 1,5 раза.

Оновлюється склад читачів. До землевласників, домовласників, рантьє, службовців, людей професійних занять, приєдналися студенти, чиновники, торговці, військові.

Послугами бібліотеки була забезпечена значна кількість жителів міста різного соціального рівня. Це, звичайно, сприяло зростанню авторитету бібліотеки.

Після 25-річного існування бібліотеки статистично читацький склад мав такий вигляд.

1. Домовласники, землевласники, рантьє — 13,5%.
2. Службовці — 15,4%.
3. Люди професійних занять — 38,0%.
4. Робітники — 17,3%.
5. Молодь, що навчається — 12,5%.

Кількість жінок налічувала від 2,5% до 13,4% від загальної кількості читачів. Цікаво те, що починаючи з 1895 року, бібліотечні працівники мали право на відпустку строком на один місяць та заробітну платню, яка становила 40 руб.

Оскільки відвідування бібліотеки дітьми були масовими (у 1898 р. їх кількість становила 1000 чол.) і бібліотеку вони відвідували мало не щодня, загальні збори вирішили відокремити читачів, молодших 15 років, від дорослих у кімнаті флігеля. Це були діти, які навчались у церковно-приходських школах, приватних єврейських училищах, школі при духовній семінарії, ремісничих училищах. Обслуговували їх добровільні співробітниця за графікам від 2-х до 4-х годин на тиждень. Дітей-читачів у 1898 р. було 4144 чол., в 1899 р. — 6766 чол., в 1900 р. — 4042 чол.

Але за розпорядженням Чернігівського губернатора через 27 місяців дитячий відділ був закритий, хоча діти давали 20 відвідувань за день, та 21,5 книговидачі. Та у 1901 році його змушені були відкрити знову.

І в цьому ж році передплатники IV категорії були визнані повноправними членами бібліотеки. Із 644 читачів — 368 читачів IV розряду.

Як же обслуговувались читачі?

Переглядаючи звіти Чернігівської бібліотеки, знаходимо матеріал про те, що «в дію введена карточна система», в основу якої покладений досвід Єлисаветградської публічної бібліотеки. Перед бібліотечним працівником знаходилися два ящики, в одному з них розміщені картки, на яких визначені номер книги, автор, назва, а в іншому — картки, на яких написано прізвище, адреса читача, проставлено його номер.

Коли читач брав книгу, то у його формулярі ставився її номер, а на картці, виписаній на книгу, ставився номер читача, число, коли вона була взята і коли повинна бути повернута. А потім обидві картки ставили на свої місця.

При поверненні книги на картці читача закреслювався номер, а на картці книги ставилося число, коли вона повернута.

Таким чином, завжди було відомо, скільки і яких книг у кожного читача, а якщо книга не в бібліотеці, то кому вона видана і коли повинна бути повернута.

Із таблиць звітів видно, що улюбленими письменниками чернігівських читачів були: Л. М. Толстой (за останні звітні роки його книги видавалися різним читацьким розрядам більше 2 тисяч разів), І. Тургенев, Д. Мордовцев, Жюль Верн, Еміль Золя, Ф. Достоєвський, Шпільгаген; із політичних письменників М. Салтиков-Щедрін (понад 1000 книгвидач щороку), а із істориків — М. Костомаров, М. Данилевський (більше 600 книгвидач на рік).

Найбільший відсоток видачі припадає на художню літературу або «произведения изящной словесности» — 73 — 79%, книги з історії, соціології, публіцистики — 21%.

У рейтингу популярності періодичних видань — журнали «Русская мысль» (17%), «Вестник Европы» (19%), «Русское богатство», «Северный вестник» (14%), «Мир божий». Найбільш читались журнали загального змісту — 70%, історичні — 13%, педагогічні та дитячі — 10%, журнали різних галузей знань — 7%. У середньому за 12 років прочитання однієї книги обійшлося бібліотеці в 11,7 коп., а читачеві — у 5,4 коп.

Отже, на роботу бібліотеки впливали об'єктивні та суб'єктивні фактори: час, культурні запити суспільства, дії правління бібліотеки та волездатність міської влади.

Орієнтована спочатку на задоволення запитів високоосвічених читачів, будучи подібно до більшості бібліотек країни платною, по суті, комерційною установою, бібліотека вже з перших років свого існування спрямовує діяльність на просвітництво, розповсюдження знань та культури.

У роки першої російської революції тут поширювалась нелегальна більшовицька література. У жандармських донесеннях того часу бібліотека фігурувала як «розсадник більшовицько і пропаганди» (4, С. 3).

З матеріалів зборів читачів міської бібліотеки: «...Заслугове на увагу пропозиція щодо влаштування курсів і лекцій науково-популярного характеру, і щоб ці курси та лекції контролювала бібліотека» (1903 р.). Читачі пропонували виділити особливий читальний зал десь поблизу базарної площі з показом «туманних картин» для залучення читачів і розвитку бібліотеки. (Див. Звіт 1889 р.).

Але у листопаді 1909 ц., а потім у 1911 р. вирішено було бібліотеку закрити. І тільки з 1922 року вона починає функціонувати регулярно. Плату за користування книжками було скасовано. Тепер її читачами стали робітники, селяни, службовці.

Держава, взявши під свій нагляд бібліотеки, вирішила багато проблем (фінансових, кадрових), але жорстко регламентувала їх діяльність. У 20-х роках бібліотека стає однією із ланок ідеологічної роботи.

Зростає читацький інтерес до періодичної преси, що відображає поточні події. Це викликає значні труднощі в обслуговуванні читачів. Дорожнеча газет, журналів, обмежена їх кількість у бібліотеці, змушували працівників встановлювати чергу на користування періодикою.

На той час роль громадської бібліотеки була величезною. Широка організація освіти народу, доступ робітників і селян у середні та вищі учбові заклади, відкриття робітничих факультетів, ліквідація неписьменності призвели до корінних змін у складі читачів. З'явилися такі категорії як робітфаківці, червоноармійці, політпрацівники. Діяльність бібліотеки набуває нового змісту — треба було всіляко підтримувати читачів, керувати процесом добору літератури, надавати кваліфіковані консультації.

При бібліотеці починає діяти марксистський гурток, де читачі вивчають роботи класиків марксизму-ленінізму, проводять вечори книги, «літературні суди».

Бібліотека впроваджує нові форми роботи: організовує мережу пересувок на підприємствах Чернігова та у передмісті. Сільбуди, хати-читальні — сюди для сільського читача привозять літературу, в основному ідеологічної тематики.

У 1934 році бібліотека отримала статус державної обласної. На 1.01.1937 р. у відділі дорослого читача нараховується 4 тис. чол., дитячому — 3500 чол. Але недостатня кількість архівного матеріалу не дозволяє більш глибоко розкрити цей період в історії бібліотеки.

У роки окупації наша бібліотека відновила свою роботу в статусі центральної міської бібліотеки. У вересні 1942 року вона відчинила свої двері для читачів. На жаль, даних про читачів не збереглося, архівні документи свідчать лише про те, що користуватись літературою могли лише ті мешканці міста, які мали на те дозвіл служби «СД».

У повоєнні роки для кращого обслуговування трудящих на підприємствах, установах, колгоспах утворюються бібліотеки-пересувки. Населення Чернігівського, Березнянського, Тупичівського районів обслуговує бібліотека-автомобіль. Понад 500 чоловік користується її послугами. При бібліотеці є заочний абонемент. Так, уже в 1949 році існував тісний зв'язок обласної бібліотеки з районними та сільськими бібліотеками. Агрономи, вчителі, лікарі, працівники сільського господарства отримували по МБА необхідну літературу. (1, С. 3).

У 70—80-і роки склад читачів обласної бібліотеки найбільш повно відповідав її статусу. Спостерігалось систематичне з року в рік збільшення читачів: за єдиним читачьким квитком від 11005 чол. в 1976 р. — до 16097 чол. в 1984 р.

У тому числі, кількість наукових працівників зростає за цей період з 1,7% до 3,5%.

Читачі основної категорії (інженерно-технічні працівники, спеціалісти народного господарства, лікарі, вчителі, юристи, культпрацівники) нараховували від 45,3% в 1976 р. до 65,4% в 1984 р. від загальної кількості читачів. П'яту частину становила читачка група молоді, що навчається.

У залежності від збільшення читачів постійно зростали книговидача та відвідування.

За останні десять років в бібліотеці, з огляду на відносну стабільність загальної кількості читачів, спостерігається зменшення кількості читачів основних, провідних категорій: наукові працівники — 1,4% (1996 р.) від загальної кількості, спеціалісти народного господарства — 50,4% (1996 р.). Наприклад, кількість вчителів та вихователів дошкільних закладів становить 9,4% (1996 р.) при 13,9% (1990 р.). Ці втрати компенсуються підвищенням чисельності молоді, що навчається у вузах, технікумах, училищах і т. д., і становить 35,6% (1996 р.) при 19,5% (1984 р.).

Через ряд економічних, соціальних та ін. причин бібліотека поступово з наукової перетворюється на щось середнє між міською та бібліотекою учбового типу. Тим більше, що з минулого року відновлена плата читачів за користування книжковими фондами бібліотеки.

Валентина ЗЕЛІНСЬКА

